KOLDING STADSARKIV

WWW.KOLDINGSTADSARKIV.DK

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1994
FORFATTER:	Hans Munk
TITEL:	Den første boghandel i Kolding.
KORT RESUME:	M. P. Grauballes boghandel (nu Munks boghandel), grundlagt 1844, og dens senere ejere.

Scannet af:
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den første boghandel i Kolding

Af Hans Munk

I gamle dage har der ofte været besøg af omrejsende bogførere, også i Kolding. Endnu i 1600-tallet var det almindeligt, at boghandlere mod en afgift fik en stand inde i kirken. Senere skete salget fra boder op ad kirkebygningen. Der forhandledes især salmebøger, bibeldele og opbyggelige skrifter sammen med andre af kirken godkendte forlagsartikler.

Den første boghandler, der fik butik i byen, var M.P. Grauballe. Det skete for netop halvandet århundrede siden, og for mig er det interessant, fordi det samtidig blev starten for Munks Boghandel.

M.P. Grauballe

Den 18. oktober 1844 løser Mads Pedersen Grauballe borgerskab i Kolding for at åbne en boghandel. Almindeligvis ved vi ikke meget om den enkelte borger for 150 år siden, men her er vi lidt heldige. Grauballe var en moden mand, vel ved magt. Han havde på forhånd ikke specielt kendskab til butikshandel, endsige boghandel, men han var ikke fremmed for bøger, og han har nok følt, at der var behov for en bog- og papirhandel.

Grauballe havde haft et godt embede som vagtmester ved Lansenér-regimentet. Han havde været med korpset i Frankrig 1813-14. I 1833 blev han udnævnt til dannebrogsmand og blev i øvrigt gift samme år den 25. oktober i Kolding Kirke.

Et indblik i dagliglivet får vi ved beskrivelsen af dette bryllup. Vagtmesteren havde ialt 27 gæster. 60 familier i byen havde illumineret i anledning af brylluppet, »alle anførte ere ved vor pige, Caroline Ullerup aflagt vor taksigelse den 26. oktober«. Skikken med disse illuminationer afskaffedes i 1837, da skikken var meget kostbar, besværlig og brandfarlig. Udgifterne er omhyggeligt noteret: organisten 1 rdl. 12 sk., bedemanden 1 rdl. 12 sk., skolen, for sang 30 sk., kirkekonen 16 sk., bælgetræderen 12 sk. og vægterne, der paraderede ved kirkens to indgange 12 sk.

Fra M. P. Grauballes dagbog

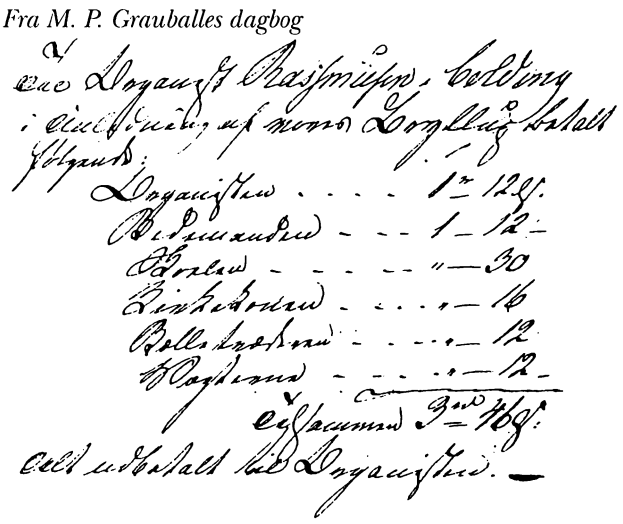

Guldalderen

Det Holstenske Lansenér-regiment blev nedlagt i 1842, og vagtmesteren fik så den ide, at han kunne blive boghandler. Han havde et stort hus i Vestergade og startede forretning på Rendebanen, lige i nærheden.

Det var et godt tidspunkt at starte boghandel på på trods af alle de genvordigheder, der havde ramt Danmark og ikke mindst Kolding, i den foregående menneskealder.

Ulykkerne var væltet ned over danskerne siden slaget på Reden i 1801, Københavns bombardement i 1807, statsbankerot i 1813 og stribevis af fallitter i 1816-20 i landets store handelshuse som følge af store prisfald i verdenshandelen. Dertil tabet af Norge i 1814 og landbrugskrisen i 1815-20. Kolding by havde sin egen ulykke i 1808 ved branden på Koldinghus, som betød, at kongen og hoffet ikke længere kom på de ellers regelmæssige besøg, og byens håndværkere og handlende led et føleligt tab, både i omsætning og i udfordring. Men netop samtidig hermed oplevede Danmark begyndelsen til en helt ufatteligt opblomstring af kunst og kultur, af danskhed og folkeoplysning.

Med guldalderen fra 1800 til 1850 foldede dansk malerkunst sig ud med navne som Eckersberg, Købke, Lundbye, P.C. Skovgaard og Exner. Billedhuggerne Thorvaldsen og Bissen. Ballettens Bournonville og i musiklivet Weyse, Kuhlau, Hartmann, Rung og Gade.

Men i helt særlig grad blomstrede dansk litteratur i den frugtbare periode. Der udkom værker af Oehlenschläger, Blicher, Grundtvig, Ingemann, Hauch, Poul Martin Møller, H.C. Andersen, Søren Kirkegaard o.s.v., forfattere som læses og købes endnu 150 år efter. Netop i året 1844

M.P. Grauballe

udkom f.eks. H.C. Andersens Nye Eventyr bd. 1 med »Den Grimme Ælling«, Hostrups komedie »Genboerne«, Søren Kierkegaards »Begrebet Angest« og Filosofiske Smuler«.

Handelen med bøger voksede i løbet af guldalderen. Der fandtes nogle gode boglader i hovedstaden, ofte kombineret med forlagsvirksomhed. De lå allesammen indenfor voldene. Af egentlige boghandlere i provinsen kender man fra den tid en i Ålborg, Århus, Flensborg og to i Odense. Desuden var der såkaldte læseselskaber i Haderslev og enkelte andre byer udenfor København.

Kolding var ikke nogen driftig by efter Koldinghus brand. Byens handlende havde en ulige

konkurrence med det udbredte smugleri over den nærliggende grænse, og som den i 1818 udnævnte rektor Tauber ved Latinskolen bemærker i et privat brev: »Det er en smuk og minderig egn, men udenfor disse naturens skønheder yder byen kun liden åndelig næring. Folkene er som regel landmænd, og de litterære berøringspunkter kun få«. Endnu sidst i 1830erne var der ingen boghandel og ikke engang en ordentlig papirhandel. En gang imellem kom der en papirkusk fra Randbøldal papirfabrik til byen, af ham købte man, hvad man behøvede.

3 boghandlere på få år

Fra 1830 bliver der grøde i bogsalget i Danmark. Boghandlerne i København stiftede en brancheforening i 1837 med den opgave at øge bogsalget og at højne niveauet blandt boghandlerne, både ved at tilbyde en kommissionsordning til de mere kvalificerede boglader og ved at anbefale en ordentlig uddannelse.

Der kom nu boglader over det ganske land i løbet af de næste tyve år. I kraft af kommissionssystemet blev det muligt også for de mindre butikker at have et rimeligt lager af nye bøger til ret ensartede priser. I 1844 fik Kolding så sin første boglade, den anden (Wisbech, senere Barkholt, nu Gad) kom til i 1846 og kort tid efter en tredie (Salling).

Som nævnt var både tid og sted velegnet for Grauballe. Kolding havde fået havn, der satte yderligere gang i korneksporten og den øvrige handel. Netop i 1844 kom omsider den nationale rejsning for de ydmygede sønderjyder, sat i gang af kongens beslutning om, at alle de delegerede til den nyoprettede såkaldte stænderforsamling i Slesvig-Holsten skulle tale tysk. Beslutningen blev senere modereret, men harmen over den kongelige beslutning var med til at vække danskheden i hele området. Til det store Skamlingsbankemøde i juli 1844 kom der 12.000 deltagere fra hele landet for at lytte til de opildnende taler af Grundtvig, Skau, Lehmann, Carl Ploug og Goldschmidt.

Det var sprogstriden og Augustenborgernes samtidige krav på Sønderjylland, der førte til Treårskrigen 1848-50. Kampene i og omkring Kolding var voldsomme. Huse blev ødelagt og beskadiget. I Helligkorsgade 5 kan man endnu se skudhuller fra gadekampene. Men allerede før krigen var afsluttet og vundet, var genopbygningen i den lille by ved at være tilendebragt. De handlende annoncerede i den nystartede Kolding Avis i efteråret 1849, at de nu atter var i stand til at betjene kunderne i nybyggede lokaler på samme adresse som før. Indbyggertallet var 2865 i 1850 og steg til 3778 på 10 år.

Byens tre boghandlere annoncerede meget flittigt i Kolding Avis. Nyheder fra Høst og Reitzel og Gyldendal blandedes med egne udgivelser (sange, krigsberetninger og skolebøger). Man nævnte Oehlenschlägers samlede digte, værker af Grundtvig, Hostrups nye lystspil: »Æstetisk Sans«, polemiske skrifter om hertugen af Augustenborg, vaudeviller, »Krigs-, fædrelands-, selskabs- og teatersange«. Specielt Salling var meget energisk. Ikke blot bognyheder var med i hans annoncer, men også »Galvano-elektriske Rheumatismus-kæder« og andre vidundermidler med eneforhandling for byen.

Grauballe beskrives af eftertiden som en meget punktlig og nøjagtig mand med en smuk

og letlæselig håndskrift. På Koldinghus hænger hans portræt malet i 1848, og det viser en mild og elskværdig boghandler.

Blandt kunderne var kongelig agent Jens Peter Wissing. Det var en velhavende gammel original, der boede i Wissings gård på hjørnet af Helligkorsgade og Søndergade, hvor faderen havde drevet stor handel. Sønnen levede det meste af sit liv af arven efter faderen uden selv at arbejde. Han var på én gang meget godgørende og meget nærig. Han var hurtig med næsten ærerørige bemærkninger til forbipasserende, og til gengæld blev han selv drillet af byens drenge. Han kom ofte til Grauballe for at købe fint brevpapir med litografi af byen og slotsruinen, når han ville skrive til kongen; men han har også været en god bogkunde.

J.C.C. Estrup

J.C.C. Estrup ejede bogladen fra 1860 til 1873. Byen voksede stadig, fra de 3778 i 1860 til 5400

Helligkorsgade ca. 1865. Nr. 5 er det høje hus i venstre side.

Nyelig har forladt Pressen og faaes i Kolding hos Boghandler Grauballe:
Oehlenschlägers samlede Digte, 1ste Hefte, 24 Rbß. „Slægtningerne", af H. T., Vaudeville i een Act, 40 Rbß. „Grevens Feide", af P. P., 1ste Deel, 1 Rbd. „De Augustenborgske Papirer", i dansk Oversættelse, et Tillæg til C. F. Wegeners Skrift „om Hertugen af Augustenborgs Forhold til det Holsteenske Oprør", 16 Rbß. „Æsthetisk Sands", Lystspil af Chr. Hostrup, 56 Rbß.

I disse Dage er udkommen fra Pressen i Horsens:

Ariebog,

indeholdende en Samling af de nyeste Krigs-, Fædrelands-, Selskabs- og Theater-Sange. Anden Rækkes 2det Hefte. (52 Sange.)
Faaes for 1 Rbd hos Boghandler Grauballe i Kolding.

Annoncer i Kolding Avis november 1849.

indbyggere i 1870. I følge vejviseren er Estrup angivet til en skatteevne (indtægt) på 1000 rdl. i 1869. Byens samlede skatteevne var 654.000 rdl. fordelt på 1170 skatteydere, skatteprocenten var 3 1/8%.

Konjunkturerne og konkurrenceforholdene var meget skiftende i de 13 år, Estrup havde boghandelen. I 1857 var der kommet en ny kollega, idet den kendte og agtede boghandler og forlægger C.G. Iversen fra Købmagergade i København pludselig slog sig ned i byen. Hans forlag, som flyttede med, havde haft samarbejde med Gad, Gyldendal og andre i »Forlags Bureau«. Efter nogle år solgte han imidlertid forlaget til sin svoger i København og opløste bogladen.

Krigen i 1864 gik atter ud over landsdelen - og over den nationale stolthed. Men nederlaget blev for Kolding vendt til en fordel, da de otte sogne syd for byen: Dalby, Sdr. Bjert, Sdr. Stenderup, Vonsild, Vejstrup, Hejls, Taps og Ødis blev udskilt af Sønderjylland og kom til Kongeriget og dermed til Koldings naturlige opland. Det havde gavnlig virkning på handelen, både fordi der kom flere kunder, og fordi smugleriet og toldafgifter fik mindre betydning.

Byens handel voksede efter krigen, men det var ikke længere boghandlernes annoncer, der prægede Kolding Avis' bagside. I stedet for dem var der nu næsten hver dag tilbud på udvandrerrejser til Amerika. De hjemmeblivende landbrugere blev stadig gjort opmærksom på den fremragende peruvianske Guano-gødning, akkurat som tyve år tidligere.

Da Estrup blev forstander for Sct. Jørgens Hospital i 1873, solgte han bogladen til Løding.

H.M. Løding

Henrik Mathias Løding var lærer ved den amtslige realskole, som var blevet oprettet i 1856 til afløsning af den latinskole, som byen mistede trods stor modstand fra byens borgere. Løding var 24 år gammel, da han blev én af de fem lærere, og han var dygtig og tilmed den mest elskede af lærerne. Men han blev klar over, at skolen skulle nedlægges igen og fandt sig i god tid en levevej, som passede ham fint. For en sikkerheds skyld fortsatte han dog i mange år med undervisningen på skolen med nedsat timetal, også efter at den i 1880 ændrede status til kommunalt gymnasium.

Lødings virkelyst var imponerende. Allerede tre år efter overtagelsen flyttede han bogladen til det bedre strøg i Helligkorsgade, hvor det store hus, nr. 5, havde omtrent samme udseende, som vi kender det idag. Lødings gamle elever fortsatte med at besøge ham, både i butikken og i det lune kontor inde bagved.

Butikken var et ret stort vinkelformet lokale. Der havde vistnok på et tidligere tidspunkt været et manufakturhandel, i hvert fald var der nogle flotte udskårne reoler med stor dybde, beregnet til metervarer. Løding havde et stort varesortiment. Han annoncerede ud over bøger med bl.a. skrive- og tegnerekvisitter, kunst- og galanterigenstande. De dybe hylder var ikke praktiske til bøger, først i besættelsestiden fik man brug for den skjulte lagerplads til »bukkevarer« og til de store leveringer af bestsellers.

I 1877 var der 6535 indbyggere, og byen havde nu både bibliotek og jernbane.

Chr. E. Krag

Det var åbentbart svært at drive boghandelen videre efter Løding. Konkurrencen fra kollegerne i byen var stærk. Både P. Blicher (senere Barkholt) og Chr. Hansen (senere Ougaard) havde store, velanskrevne butikker.

Chr. E. Krag overtog Lødings boghandel ved århundredskiftet, og det synes, som om Krag en kort overgang har overladt forretningen til Axel Løngreen, som iøvrigt var fuld af initiativ. Han udgav i 1907 en illustreret fortegnelse over byens specialforretninger. Men Krag måtte overtage bogladen igen og fortsatte til 1910.

Svend Jensen

Salget må være gået tilbage, for da Svend Jensen i august 1910 købte Krags boghandel, var der ikke megen handel. Med den nye indehaver kom der atter vækst og stabilitet. Svend Jensen var vinhandlersøn fra Fåborg. Han havde en god, alsidig uddannelse fra Danmark og Tyskland (Leipzig).

Byen voksede, og handelen i Kolding var væsentlig større, end den var i Vejle og Fredericia i 1920erne. Men Svend Jensen havde stadig en følelig konkurrence både fra kollegerne (4 boghandlere) og fra andre specialforretninger.

Boghandelens omsætning voksede imidlertid, både i kraft af bedre konjunkturer og fordi Svend Jensen var respekteret og energisk, en nobel personlighed, og desuden havde han en stor berøringsflade til andre mennesker gennem sine sports- og foreningsinteresser.

Den økonomiske krise i 1920erne og 1930erne ramte detailhandelen hårdt. Her i byen målte man, at omsætningen i perioden fra 1925 til 1935 faldt med 40% i butikkerne. I samme periode blev der faktisk flere beskæftigede, så der kunne ikke blive megen løn til hverken ansatte eller butiksindehavere.

Svend Jensen havde bogladen fra 1910 til sin død i 1947, og i dette spand af år oplevede han en stor udvikling i byen og i branchen. Interesserede kan læse mere om Svend Jensens boghandel og om bogladen efter min overtagelse i maj 1950 i jubilæumsbogen, der udkom i oktober 1994.

Kilder

P. Eliassen: Kolding fra middelalder til nutid, 1910
Alex Frøland: Dansk Boghandels Historie, 1974
Mads Pedersen Grauballe - en gammel Kolding-borger, efter Chr. Jørgensens optegnelser, Koldingbogen 1980.
M.P. Grauballes arkiv, Kolding Stadsarkiv A 7204